

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

- Ραφαήλ Δήμου.— Περί τοῦ ὄντος κατὰ Πλάτωνα . . . . .
 Jos. Gottf. Greiner.—Τὰ θεμελιώδη ἠθικοπαιδαγωγικά ζη-
 τήματα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς . . . . .
 Μ. Δ. Στασινοπούλου.— Ἡ περὶ θεσμοῦ θεωρία τοῦ Ηαυριου
 Ι. Θ. Κακριδῆ.— Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία . . . . .

2) ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

- Εὐχαρη Σαρκοπούλου.— Τὸ ἀγαθὸ στὸ Γοργία . . . . .
 Βιβλιογραφία . . . . .

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
 ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
 ΨΑΡΡΩΝ 41
 1936

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΣΤΟ ΓΟΡΓΙΑ

Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μᾶς ἐδηγεῖ στοῦ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐνιαία κι' ἀδιαίρετη ἀνθρώπινη συνείδηση ἐκδηλώνεται στὴ δράση της μὲ διάφορες μορφές: θεωρητικὴ, ἠθικὴ, καλαισθητικὴ, θρησκευτικὴ.

Στὴν πρώτη περίοδο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἄνθρωπος εἶναι περισσότερο θεωρητικὸς. Προσπαθεῖ νὰ ξεσκεπάσῃ τὸ μυστήριον τῆς φύσης ποῦ τὸν τριγυρίζει καὶ νὰ νιώσῃ τὴν οὐσία τοῦ κόσμου. Ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία εἶναι μεταφυσικὴ τῆς οὐσίας.

Ἡθικὴ κατεύθυνση παίρνει ὁ ἄνθρωπος ἀργότερα ὅταν ὠριμάζῃ περισσότερο πνευματικῶς. Τότε νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ στραφῇ πρὸς τὰ μέσα καὶ νὰ ἐλέγξῃ τὴν πράξη του. Αὐτὸ ἔκανε ὁ Σωκράτης. Ἄφησε κατὰ μέρος τὴ φύση κι' ἔβαλε τὸν ἄνθρωπο σὰν πρόβλημα ἀπὸ τὴν ἠθικὴ του μεριά κι' ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ θεωρεῖται θεμελιωτὴς τῆς ἠθικῆς σὰν ἐπιστήμης φιλοσοφικῆς. Ἡ ἠθικὴ, σὰν φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη ἀναλύει τίς ἀρχές ποῦ διέπουν τὴν πράξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοὺς σκοποὺς ποῦ ἐπιδιώκει. Ἀντικείμενό της ἀποκλειστικῶς ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση, γιὰ τὸ μόνον αὐτὴ ἀπὸ τὴ φύση της βρίσκεται σὲ διαρκῆ ἀνταγωνισμό ἐσωτερικῶν δυνάμεων κι' εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ διαλέγῃ ἀνάμεσα σὲ πολλὰ κατευθύνσεις. Μόνον ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται κάθε στιγμὴ ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πλάνη. Ἡ φύση, ὀργανικὴ κι' ἀνόργανη βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς. Τὸ ἴδιο κι' οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας κι' οἱ ἅγιοι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐνα ὄν ἀπόλυτα λογικὸ χωρὶς στοιχεῖα συναισθηματικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ ποῦμε ἐπίσης ἔξω ἠθικῶς ἀφοῦ ἡ συνείδησή του θάτανε χωρὶς ἀντινομίες. Ἀντικείμενο τῆς ἠθικῆς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος σὰν ὄν φυσικο-πνευματικὸ κι' ἠθικὴ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ λευτερωθῇ ἀπ' τὰ δεσμὰ τῆς φύσης χωρὶς βέβαια νὰ φθάσῃ στὴν ἀρνήσή της, ἀλλὰ μορφώνοντάς την μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λογικοῦ.

Στὴν τόσο δύσκολη αὐτὴ προσπάθειά του ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μέτρο σταθερὸ γιὰ τὸ τί εἶναι ἀγαθὸ καὶ τί κακό· τί πρέπει νὰ διαλέγῃ σὰν ὀρθὸ καὶ τί νὰ ποφύγῃ σὰ λαθεμένο. Στὰ πρῶτα της βήματα ἡ ἠθικὴ σκέψη στηρίχτηκε ὡς πρὸς τὸ ἐπίμαχο αὐτὸ ζήτημα σὲ βία βιολογικὴ. Μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς ὁ ἄνθρωπος σὰ φυσικὸς ὀργανισμὸς

δὲν διαφέρει ἀπὸ τᾶλλα ζῶα, μετάφερε τὴ γενικὴ τάση τοῦ ζῶου γιὰ τὸ εὐχάριστο ἀπὸ τὴ φύση στὴν ἠθικὴ. Ἔτσι, σκοπὸς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὠρίστηκε ἡ ἡδονή, πὺ φέρνει στὴν ἀτομικὴ εὐδαιμονία. Ἀφοῦ ἡ φύση μᾶς σπρώχνει στὸ εὐχάριστο, πρέπει κι' ἐμεῖς νὰ βοηθήσουμε τὴ φύση μὲ τὴ βούληση. Ἡ ἀρετὴ, πρέπει νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἡδονή. Αὐτὴ εἶναι ἡ εὐδαιμονιστικὴ θεωρία, πὺ στὴν οὐσία παίρνει μέσα της καὶ τὸ νεώτερο κοινωνικὸ εὐδαιμονισμὸ καὶ ὠφελισμὸ. Ἡ ἄλλη ἠθικὴ θεωρία εἶναι ἡ ἀξιολογικὴ, πὺ θέτει γιὰ ἀγαθὸ τὴν ἀξία τῆς προσωπικότητας ἀνεξάρτητ' ἀπ' τὴν εὐδαιμονία. Ἡ ἀρχαία ἠθικὴ ἦταν εὐδαιμονιστικὴ. Ἀκόμα κι' ἡ Στωϊκὴ ἠθικὴ κι' ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη δίνουν μεγάλη σημασία στὸ λογικὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου ὄχι γιὰτι ἀξίζει αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ γιὰτι φέρνει στὴν εὐδαιμονία.

Ἐξάφρση κάνει ἡ ἠθικὴ τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνα. Ἡ ἀρετὴ γιὰαυτοὺς ἀρχίζει πέρ' ἀπὸ τὴν ἡδονὴ καὶ τὴ λύπη. Τὸ ἀγαθὸ δὲν ὀρίζεται σὰν κάτι εὐχάριστο ἢ ὠφέλιμο στὴ ζωὴ, ἀλλὰ σὰν ἀγαθὸ τῆς ψυχῆς, πὺ τὴν ἀνυψώνει καὶ τὴν τελειοποιεῖ. Κι' ἀφοῦ μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀγαθοῦ φτάσῃ στὴν τελειοποίησή της ἡ ψυχὴ τότε ἔρχεται κι' ἡ εὐδαιμονία σὰν ἄμεσο ἐπακολούθημα. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Πλάτωνα, πὺ ἕνας σημαντικὸς σταθμὸς της ὁ διάλογος «Γοργίας» θὰ μᾶς ἀποσχολήσῃ παρακάτω, βγαίνει μὲ συνοχὴ ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τοῦ Σωκράτη.

«Ὅχι τὸ ζῆν, ἀλλὰ τὸ ὀρθῶς ζῆν» εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ Σωκράτη. Αὐτὸ ὅμως τὸ «ὀρθῶς ζῆν» ἡ ἀρετὴ τοῦ ὀρθολογιστῆ Σ. δὲν μπορούσε παρὰ νὰ στηρίζεται στὴ γνώση. Ὁ Σ. τὸν κανόνα τῆς ἐμπειρικῆς τέχνης: «γινωρίζεις ἄρα μπορείς» τὸν μετέφερε καὶ στὴν ἠθικὴ. Ἀφοῦ στίς ἐξωτερικὲς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου, σκέφτηκε, κυριαρχεῖ ἡ γνώση, πολὺ περισσότερο θὰπρεπε νὰ γίνεται αὐτὸ στίς ἐσωτερικὲς του ἐνέργειες, στὴν πρακτικὴ του συνείδηση. Αὐτὸ ἔμωσ δὲ γινότανε, γιὰτι ὅπως εἶχε παρατηρήσει στίς καθημερινὲς του συζητήσεις, κανεῖς δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ δώσῃ λόγο γιὰ τίς κρίσεις καὶ τίς πράξεις του. Κάθε τέχνη ἔχει τὴν εἰδικὴ τῆς ἀρετὴ (ικανότητα) καὶ τὸν εἰδικὸ τῆς ἀνθρώπο· μόνο γιὰ τὴν πραγματικὰ ἀνθρώπινη, τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ, δὲν μπορεί νὰ βρεθῆ εἰδικὸς κι' αὐτὸ γιὰτι στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐμπειρικῆς τέχνης ὁ σκοπὸς εἶναι ἐκ τῶν προτέρων γνωστός, ἐνῶ στὴν ἠθικὴ ζητιέται ὁ σκοπὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀρχῆς εἶναι ὁ μεγάλος νεωτερισμὸς τοῦ Σωκράτη. Μὰ γιὰαὐτὸ δὲν ἔφτανε ἡ γνώση πὺ προσερχόταν ἀπ' τὴν ἐμπειρία. Ὁ Σ. ζητοῦσε μιὰ πιὸ ριζικὴ θεμελίωση τοῦ σκοποῦ τῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου. Νὰ καθορίσῃ ὅμως τελειωτικὰ αὐτὸ πὺ ζητοῦσε δὲν μπόρεσε. Ὁ Σωκράτης δὲν ἔφτασε παραπάνω ἀπ' τὴν ὑπόδειξη τοῦ τυπικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἔννοιας.

Τὴ συνέχιση τοῦ δύσκολου ἔργου ἀναλαβαίνει ὁ μαθητῆς πατώντας σὲ ἀχνάρια τοῦ δασκάλου. Ὁ Πλ. προσπαθεῖ νὰ φέρῃ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρία στὴν ἠθικὴ, νὰ θεμελιώσῃ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς καὶ σύμφωνα μᾶυτὸν νὰ κανονιστῆ ἡ δράση τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ φαίνεται στίς διαλόγους ἀπ' τὸν Πρωταγόρα ὡς τὸ Γοργία, πὺ περιο-

ρίζονται στὰ ζητήματα τῆς ἠθικῆς. Στὸν Πρωταγόρα, ὅπου γίνεται συζήτηση γιὰ τὸ ἀν ἢ ἀρετὴ μπορεῖ νὰ διδαχτῆ ἢ ὄχι, ἡ γνώση εἶναι ἡ βάση τῆς ἀρετῆς (ποια ὅμως γνώση δὲν καθορίζεται). Στὸ Λάχητα μπαίνει τὸ θέμα τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς ἀρετῆς. Πέφτει ἡ διαίρεση τῆς ἀνδρείας σὰν μέρος τῆς ἀρετῆς μένει ὅμως αὐτὴ ἐνιαία πάνω στὴ βάση τῆς γνώσης. Ὁ διάλογος αὐτὸς λέγει κατηγορηματικὰ ὅτι ἡ γνώση στὴν ὁποία στηρίζεται ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι γνώση τοῦ πετυχημένου ὑπολογισμοῦ τῆς συνέπειας τῆς πράξης μας στὸ χρόνο, μὰ ἡ γνώση τοῦ ἀγαθοῦ ποῦ εἶναι ἓνα καὶ ἀμετάβλητο γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες. Στὸ Χαρμίδη γίνεται πάλι προσπάθεια νὰ ὀριστεῖ μιὰ εἰδικὴ ἀρετὴ: ἡ σωφροσύνη. Μὰ σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνας δὲ μένει παρὰ ἡ λογικὴ ἐννοια τῆς ἀρετῆς γενικὰ ὅπως καὶ στὸ Λάχητα. Ἐδῶ ὅμως βρίσκουμε κι' ἓνα νέο στοιχεῖο: τὴν ἐννοια τοῦ γνῶντι σαυτόν. Ἡ ἀρετὴ δὲ στηρίζεται σ' ὁποιαδήποτε γνώση, ἀλλὰ στὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Καὶ ἔρχεται ὕστερα ὁ Μένων γιὰ νὰ ρίξη φῶς στὴν ὡς τὰ δῶ πορεία. Ἡ γνώση ὀρίζεται σὰν ἀνάμνηση καὶ ἀνάγεται στὴν πηγὴ τῆς τὴν αὐτοσυκείδηση. Ἐτσι λύνεται κι' ἡ ἀντίθεση τοῦ Πρωταγόρα: ἡ ἀρετὴ εἶναι γνώση κι' ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ διδαχτῆ, γιατί μὲ τὴ νέα σημασία τοῦ διδάσκω (διεγείρω στοὺς ἄλλους τὴν ἀνάμνηση μὲ τὴ μέθοδο τῆς διαλεκτικῆς) εἶναι δυνατὸ νὰ διδάξη καὶ νὰ διδαχτῆ κανεὶς τὴν ἀρετὴ. Κοντὰ πολὺ στὸ Μένωνα εἶναι ὁ Γοργίας ὁ πρῶτος θεμελιώδης διάλογος τοῦ Πλάτωνα. Οἱ ἠθικὲς του ἰδέες γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ παρουσιάζονται σὰν ἀρχὲς ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένες κι' ἀκαταμάχητες. «Κατέχεται καὶ δέδεται καὶ εἰ ἀγροικότερόν τι εἰπεῖν ἐστὶ, σιδηροῖς καὶ ἀδαμαντίνοις λόγοις» . . . . λέγει μὲ τὴ συνηθισμένη δυνατὴ του ἔκφραση ὁ ἴδιος (Γορ. 509 A). Προσπαθεῖ νὰ ποκτήσῃ γιὰ τὴν ἠθικὴ του βάση μὲ κῦρος ἀντικειμενικὸ γιὰ νὰ παρουσιαστῆ σὰν κοινωνικὸς ἀναμορφωτῆς ἀπὸ τὸ σταθερὸ τῆς βάθρο. Τὰ εἶδωλα τῆς ἐποχῆς γκρεμίζονται ἀλύπητα τὸ ἓνα ὕστερ' ἀπ' τ' ἄλλο καὶ ζωογόνα προβάλλει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ ἐρείπιά τους ἡ πραγματικὴ ἠθικὴ ζωὴ μὲ τὸ δρόμο τῆς φιλοσοφίας.

Σκοπὸς τοῦ διαλόγου ἡ ἀπάντηση στὸ αἰώνιο πρόβλημα ποῦ μπαίνει ἀμείλιχτα μπροστὰ σὲ κάθε ἀνώτερη ψυχὴ: ποῖος ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωὴ; ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς; πῶς διωτέον; Ἡ ἐποχὴ ποῦ γράφηκε (393 ἢ 92) γεμάτη ἀνησυχία. Ἡ κυρίαρχη στὸ θεωρητικὸ ἐπίπεδο σχετικότητά τῶν σοφιστῶν εἶχε κλονίσει τὴν πίστη στὶς παραδομένες ἀξίες κι' οἱ ἠθικὲς συνέπειές τῆς πρόβαλλαν ὀλέθριες. Ἡ πολιτικὴ ζωὴ πάλι, μὲ τὸν ξεπεσμό τῆς δημοκρατίας εἶχε καταντήσῃ ἐλατήριο γιὰ καλλιέργεια τῆς ρητορικῆς σὰν μέσου γιὰ δύναμη κι' ἐπικράτηση. Τὸ πολιτικὸ ἔγκλημα τοῦ 399, ἡ ἀδικη δίκη τοῦ μοναδικοῦ ἀνθρώπου τὸν κάνει νὰ πιστέψῃ ὅτι στὴ συνείδηση τῶν συγχρόνων τοῦ βασιλεύει ἡ πιὸ φοβερὴ σύγκριση γιὰ τὸ τί εἶναι κακὸ καὶ τί καλὸ.

Πονεῖ γιὰ τὸ κατάντημα κι' ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν τύχη τῶν νέων. Μπροστὰ τους πλατὺς κι' εὐκολοδιάβατος ἀπλώνεται ὁ δρόμος ποῦ ἀναίξαν οἱ θεωρίες τῶν σοφιστῶν καὶ τὸ τέρμα τόσο ἐλκυστικὸ. Τὸν κίνδυνο τῆς

ψυχικής διαφθοράς ούτε καν τον υποπτεύονται. Ο Πλάτων νιώθει την υποχρέωση να επέμβη ενεργητικά. Το πρώτο λοιπόν αυτό σταθερό βήμα για κοινωνική μεταρρύθμιση με βάση τη λογικά θεμελιωμένη ηθική του γίνεται στο Γοργία κι' ολοκληρώνεται στην Πολιτεία.

Από καλλιτεχνική άποψη δεν είναι λιγώτερο σπουδαίος ο διάλογος. Η αρχή του λίγο κρύα, μπορεί να πη κανείς, με τη συζήτηση για τη ρητορική, μά σιγά σιγά γεμίζει ενδιαφέρον όπως μας σέρνει χωρίς να το καταλάβουμε ως τα πιο βαθιά ηθικά προβλήματα που εγγίζουν την ψυχή μας. Ενθουσιαζόμαστε μαζί του για την πρώτη σοβαρή του ανακάλυψη και πικραινόμαστε για το θάνατο του δασκάλου, που τόσο πρόσφατο τον έχει μέσα του. Η προσωπικότητα του Σωκράτη γοητευτική όπως πάντα ξεχύνει ολόγυρα ένα ρεύμα ηθικότητας που διαπερνά την ψυχή και την κρατεί σε θαυμασμό. Να με ολίγα λόγια το περιεχόμενο του Γοργία. Ο Σωκράτης συναντά στο σπίτι του Καλλικλή το Γοργία και σύμφωνα με τη συνήθειά του τον έρωτά για το επάγγελμά του. Ο Γοργίας απαντά πως είναι η ρητορική κι' ο Σωκράτης τον παρακαλεί να όριση το αντικείμενό της. « Η ρητορική είναι επιστήμη που έχει το κύρος της στο λόγο » λέγει ο Γοργίας. Επειδή όμως σύμφωνα με την παρατήρηση του Σωκράτη υπάρχουν κι' άλλες επιστήμες της ίδιας κατηγορίας, όρίζεται το ιδιαίτερό της αντικείμενο : ασχολείται με το δίκιο και το άδικο είναι δημιουργός πειθοῦς πιστευτικής και τόση είν' η δύναμή της, ώστε μπορεί νάντικαταστήση και τις ειδικές επιστήμες μπροστά στον άμαθο όχλο. Την άπέραντη αυτή δύναμη μπορεί να εκμεταλλευτή ο ρήτορας και νάδικήση, μά για τοῦτο δέ φταίει βέβαια η ρητορική, όπως δέ φταίει η πυγμαχία αν ο πυγμάχος με τη γυμνασμένη του γροθιά θελήση να σπάση τα μούτρα του γονιού του. Ο Ισχυρισμός όμως αυτός πέφτει με μιὰς, γιατί σύμφωνα με την αρχή της αναγωγής της ηθικής στη γνώση ποτέ δεν άδικεί κείνος που ξέρει τί είναι δίκιο. Ο ανυπόμονος Πώλος νεαρός μαθητής του (Σωκρ.) Γοργία μπαίνει στη μέση και προκαλεί το Σωκράτη να πη τη γνώμη του για τη ρητορική. Ο Σωκράτης χωρίς δισταγμούς τη χαρακτηρίζει σαν έμπειρία, δηλ. κάτι άλογο, άνίκανο να λογοδοτήση για το κάθε τι που προσφέρει. Είν' ένα μέρος της κολακείας, που χωρίς τη γνώση και μόνο με την αίσθηση πετυχαίνει σα στόχο το ευχάριστο για τον άνθρωπο και δέ νοιάζεται για την ψυχική του καλυτέρευση. « Όστε είναι μονάχα κολακες οί ρήτορες » λέγει ξαφνιασμένος ο Πώλος, « αυτοί που έχουν τόση δύναμη στις πόλεις και κάνουν ότι θέλουν » ; Οί ρήτορες δέν κάνουν ότι θέλουν, απαντά ο Σωκράτης, αλλά ότι νομίζουνε πως είναι καλό, γιατί σύμφωνα με την αρχή ότι κάθε ενέργειά μας αποβλέπει στο άγαθό, άδικούν και κάνουν κάθε αυθαιρεσία νομίζοντας ότι είναι καλό αυτό που κάνουν ενῶ στην πραγματικότητα είναι κακό. Κι' ύστερα, αν παραδεχτή κανείς πως η δύναμη είναι άγαθό γιαῦτόν που την έχει, πως μπορεί νάχη πραγματική δύναμη ένας που ενεργεί με βάση την άπατηλή δόξα χωρίς το κριτήριο του νοῦ ; Η τέτοια φαινομενική δύναμη πρυνόμιο ρη-

τόρων καὶ τυράννων εἶναι ἐπόμενο νὰ ἀδικῆ πολλές φορές, γιὰ τὸ ὅτι Σωκράτης ὄχι μόνο δὲ ζηλεύει τὴν εὐτυχία τους, ἀλλὰ καὶ τοὺς καταδικάζει. Ἔχει τὴν στωικὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀδικία εἶναι τὸ μεγαλύτερο κακὸ πού ὑπάρχει στὸν κόσμον καὶ προτιμᾷ νὰ δικηθῆ ὁ ἴδιος παρὰ νὰ δικῆσθαι ἄλλον. Ὁ Πῶλος πιά τῶρα γελά. Ἔχει μὲ τὸ μέρος του τὰ πράγματα πού θὰ βγάλουν τὸ Σωκράτη ψεύτη.

Ὁ Ἀρχέλαος ὁ τύραννος τῆς Μακεδονίας, πού στήριζε τὸ θρόνον του στὸ αἶμα, εἶν' ὁ πιὸ ζηλευτὸς ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνα γιὰ τὴν εὐδαιμονία του. Κανένας τύραννος π' ἀδίκησε δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶν' εὐδαίμων, λέγει ὁ Σωκράτης, γιὰ τὴν ἡ εὐδαιμονία ἔγκειται στὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν παιδεία. Κάθε ἀδικὸς εἶν' ἐξαθλιωμένος, ἀφοῦ ἔχει τὴν ψυχὴν του γεμάτη ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο κακόν: τὴν ἀδικία. Μόνο ἂν δεχτεῖ νὰ τιμωρηθῆ ἀπὸ θεοῦς κι' ἄνθρώπους μετριάζεται ἡ ἀθλιότητά του, γιὰ τὴν τιμωρία ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καθαρῆ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀδικία. Ἡ ρητορικὴ λοιπὸν, θὰ πρεπε νὰ βγάζει στὴ μέση τὰ δεικνύοντα τῶν ἀνθρώπων συντελεῖστας ἔτσι στὸν καθαρμὸ τῆς ψυχῆς κι' ὄχι νὰ τὰ κρύβῃ καὶ νὰ σώζῃ ἀπὸ τὴν τιμωρία τοὺς ἀδίκους διαιωρίζοντας μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀθλιότητα. Στὸ θόρυβον πού σηκώνεται γύρω του ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἀνάποδο γύρισμα μιᾶς ἀξίας μὲ τόσο μεγάλη ἰσχὺ σὰν τὴ ρητορικὴ ἀπαντᾷ μὲ ἡρεμία ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὰ βάζουν μαῦτόν, ἀλλὰ νὰ ἐλέγξουν ἂν μποροῦν τὴ φιλοσοφία.

Στὴν κρίσιμην αὐτὴ στιγμὴ μπαίνει στὴ μέση ὁ Καλλικλῆς καὶ μὲ εἰρωνικὴ διάθεσιν ἐκτιμᾷ τὴν φιλοσοφίαν μὲ τὸ μέτρο τῆς σοφιστικῆς: Ἡ φιλοσοφία λέγει, εἶναι κάτι πού πρέπει νὰ πασχολῆ μόνο τοὺς νέους, ὅταν θέλουν νὰ ποικτήσουν ἀνώτερη μὀρφωσιν. Ἄν ἓνας ἡλικιωμένος ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ καταγίνεται μαῦτὴν διαφθείρεται ψυχικῶς ὅσο κι' ἂν εἶναι προικισμένος ἀπ' τὴ φύσιν· γίνεται ἀνίκανος νὰ καταπιασθῆ μὲ κάτι σοβαρό, μὲ τὴν πολιτικὴν π. χ., καὶ δὲν εἶναι οὐ θέσιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς κακῆς βουλῆς ἐπιθέσεις τῶν ἄλλων. Ἡ θεωρία τοῦ Σωκράτη πάλιν γιὰ τὸ δίκιον καὶ τὸ ἀδικιον σὰν ἐφεύρεσιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀντίθετη στὴ φύσιν, γιὰ τὸ καὶ κατεβάσει τὸν ἐλεύτερον ἄνθρωπον στὸ ἐπίπεδον τοῦ δούλου, ἐνῶ ἡ δικὴν του θεωρία γιὰ τὸ φυσικὸ δίκιον δίνει στὸν ἄνθρωπον τὴν λευτερίαν πού τοῦ ταιριάζει. Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν του δίκιον εἶναι νὰ παίρνῃ ὁ δυνατώτερος μὲ τὴν βίαν τὸ ἔχει τοῦ πιὸ ἀδύνατου, νὰ κυβερνᾷ τοὺς κατώτερους καὶ νὰ χῆν πιὸ πολλὰ ἀπ' αὐτούς. Ὁ Σωκράτης τὸν πιέζει μὲ τὴν διαλεκτικὴν του καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ πιὸ φρόνιμος κι' ὄχι ὁ πιὸ δυνατὸς πρέπει νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ χῆν περισσότερα, κι' ἀργότερα νὰ περιορίσῃ τὴν ἐννοίαν στὸς φρόνιμους κι' ἀνδρείους πολιτικούς. Προσθέτει ἀκόμα, πῶς ὁ τέτιος ἀρχηγὸς πρέπει νὰναί ἐγκρατής, νὰ ξέρῃ δηλ. νὰ κυριαρχῆ καὶ τὸν ἑαυτὸν, μὰ ὁ Καλλικλῆς τὸ χαρακτηρίζει σὰν ἡλιθιότητα καὶ ἐκθέτει τὴν δικὴν του βιοθεωρίαν. Σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ δίκιον ὀρθὸς τρόπος ζωῆς εἶναι νὰ φῆν κανεὶς ἀχαλίνωτες ἕλες τῆς ἐπιθυμίας του καὶ νὰ προσπαθῆ νὰ τις ἱκανοποιῆ μὲ κάθε τρόπο. Σκοπὸς τῆς ζωῆς ἡ εὐχα-

ρίστηση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Αὐτὸ εἶν' ἀρετὴ καὶ εὐδαιμονία. Ἡ στιγμή εἶναι κατάλληλη κι' ὁ Σωκράτης πιάνει ἀπὸ δῶ γιὰ νὰ δώσῃ τὸ πρῶτο ἐπιστημονικὸ χτύπημα στὸν κυρίαρχο ἡδονισμό. Ἀρετὴ καὶ ἡδονὴ εἶναι δυὸ πράγματα διαφορετικά. Ἡ ἡδονὴ εἶναι ἔννοια κινητὴ κι' ἀόριστη (ὕπάρχουν ὠφέλιμες καὶ βλαβερὲς ἡδονές) κι' ὁ ρόλος τῆς στὴ ζωὴ ὑπηρετικὸς κι' ὄχι κυρίαρχος. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδιώκει πάντα τὸ ἀγαθὸ ἢ ἡδονή, ποῦ ἡ ἀξία τῆς κρίνεται ἀπ' τὴν ὠφέλεια ἢ βλάβη ποῦ μᾶς φέρνει εἶναι ἀπλὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ μοναδικοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς: τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀγαθὸ εἶναι κείνο, ποῦ ἐξ αἰτίας τῆς παρουσίας του εἴμαστε ἀγαθοί. Εἴμαστε ἀγαθοὶ ἀπὸ παρουσία μᾶς ὁποιασδήποτε ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ ὅμως αὐτὴ κάθε ἐμφύχου καὶ ἄβουχου δὲ στηρίζεται στὴν τύχη, ἀλλὰ στὴ σύμφωνα μὲ τάξη ὀρθότητα καὶ τέχνη εἰδικὴ ὁργάνωσή του. Ἐὐὸ ἴδιο γίνεται καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, κι' ἡ ἀρετὴ αὐτὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ σωφροσύνη. Ὁ σώφρων συγκεντρώνει ὅλες τὶς ἀρετὲς κι' αὐτὸς μόνο μπορεῖ νὰ νῆαι εὐδαιμόν. Ὁ ὀρθὸς τρόπος τῆς ζωῆς, λοιπόν, εἶναι ἡ ἐπιδίωξη τῆς σωφροσύνης κι' ὄχι τῆς ἀκολασίας ὅπως αὐτὸς νομίζει.

Ἰστερ' ἀπὸ τὸ σίγουρο αὐτὸ θεμέλιωμα ξαναφέρνει στὴ μέση τὸ ζήτημα τῆς ἀδικίας καὶ τιμωρίας γιὰ νὰ τὸ ἐξετάσῃ πιά τῶρα ἀπὸ ἀποψη κοινωνικῆς διαπαιδαγώγησης. Ἀφοῦ ἀποδείχτηκε πῶς εἶναι μεγάλο κακὸ νὰδικῆ κανεὶς κι' ἀκόμα μεγαλύτερο νὰ μείνῃ ἀτιμώρητος σὰν ἀδικήση, τί πρέπει νὰ κάνῃ κάθε νέος γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰ δυὸ μεγάλ' αὐτὰ κακά; Εἶναι φανερό, πῶς πρέπει νὰ εἶναι ἀρχοντας ἢ τύραννος ἢ νὰ συμπαθῆ τῆ μορφῆ τοῦ πολιτεύματος ποῦ ἰσχύει κάθε φορὰ. Μὰ ἀπ' αὐτὸ δὲν ἔχει νὰ κερδίσῃ παρὰ νὰ διαφθαρή ψυχικὰ μιά κι' εἶναι γνωστὸ ὅτι κανεὶς πολιτικὸς ποτὲ δὲ φρόντισε γιὰ τὴν ἀνύψωση τῆς προσωπικότητας τοῦ πολίτη. Ἀφοῦ στὴν πολιτικὴ θάποβλέψῃ κάθε νέος γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἀδικίας ἐπιβάλλεται νάχη γιὰ μοναδικὸ προσορισμὸ τῆς τῆς ψυχικῆς καλυτέρευση τοῦ πολίτη κι' ὄχι τὴν πρόσκαιρη εὐχαρίστησή του. Καταλήγει νὰ πῆ πῶς αὐτὸς μονάχα εἶναι πραγματικὸς πολιτικὸς, γιὰτι ἔχει βάλει γιὰ σκοπὸ στὴ ζωὴ του τὴν ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου κι' ὄχι τὴν καλοπέρασὴ του. Ὁ μόνος ὀρθὸς τρόπος ζωῆς, λοιπόν, εἶναι ἡ φιλοσοφία, εἶναι ὁ ἀγῶνας νὰ κρατιέται πάντα ἡ ψυχὴ γερὴ καὶ καθαρὴ ἀκόμα καὶ μὲ τὸ σκληρὸ μέσο τῆς τιμωρίας. Ὁ διάλογος τελειώνει μένα μῦθο γιὰ τὴν κρίση τῶν νεκρῶν ἀπὸ τοὺς δικαστὲς τοῦ Ἄδη. Μαὐτὸ τὸν τρόπο καταφέρει ὁ Πλάτων νὰ προβάλλῃ πιὸ δυνατὰ καὶ πιὸ φωτεινὰ τὴν ἠθικὴ του θεωρία.

Ἰστερ' ἀπ' τὴν περίληψη αὐτὴ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι δυὸ εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ σημεῖα τοῦ διαλόγου: ἡ λογικὴ θεμελίωση τῆς ἠθικῆς κι' ὁ ὀριστικὸς ὀρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ δυὸ σημεῖα, ὅπως βλέπει κανεὶς, συνδέονται ἄμεσα. Ἡ λογικὰ θεμελιωμένη ἠθικὴ δὲν μπορεῖ νάχη ἀντικείμενο μεταβλητὸ καὶ ποικιλόμορφο (ἡδονή), ἀλλὰ ἐνιαῖο καὶ σταθερό.

Ὁ Γοργίας, ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ πάνω, εἶναι τὸ πρῶτο βῆμα τοῦ Πλάτωνα γιὰ ἐπιστημονικὴ θεμελίωση, γιὰ αὐτὸ δὲν μποροῦμε νάχουμε ἀπαιτήσεις τελειότητας. Βρίσκουμε ἐφαρμογὴ ἀρκετῶν ἀρχῶν τῆς λογικῆς, σταθερὴ χρησιμοποίησις ἐννοιῶν καὶ τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ Σωκράτη, δὲ βρίσκουμε ὅμως ἀποδείξεις τέλειες ὅπως στοὺς κατοπινούς διαλόγους ὅπου ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἡ διαλεκτικὴ. Στὸ 475 Β, λέγει κατηγορηματικὰ ὅτι πρέπει νὰ φήνουμε κατὰ μέρος τοὺς μάρτυρες καὶ τίς ψηφοφορίες ὅταν ζητοῦμε τὴν ἀλήθεια γιὰ ὁποιοδήποτε ζήτημα καὶ νὰ ὑπεβάλλουμε τὰ πράγματα σὲ ἔλεγχο λογικό. Ἡ ἀλήθεια εἶναι δυνατὸ νὰ βρεθῆ ἀνὰ τοὺς συλλογισμούς μας κρατοῦμε αὐστηρὴ συνέπειαν προϋπόθεσης καὶ συνέπειας. Κεῖνο ποὺ δὲν ἀφήνει καμμιὰ ἀμφιβολία εἶναι ὁ ὀριστικὸς χωρισμὸς τῆς λογικῆς θεμελιωμένης τέχνης δηλ. τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἐμπειρία: ἡ μὲν (ἐπιστήμη) τούτου οὐ θεραπεύει καὶ τὴν φύσιν ἔσκεπται καὶ τὴν αἰτίαν ὧν πράττει, καὶ λόγον ἔχει τούτων ἐκάστου δοῦναι ἢ δέτερά τῆς ἡδονῆς, πρὸς ἣν ἡ θεραπεία αὐτῆ ἐστὶν ἅπασα, κομιδῆ ἀτέχνως ἐπ' αὐτὴν ἔρχεται, οὔτε τι πῆν φύσιν σκεπταμένη τῆς ἡδονῆς οὔτε τὴν αἰτίαν, ἀλόγως τε παντάπασιν. ὡς ἔπος εἰπεῖν οὐδὲν διαριθμισαμένη, τριβῆ καὶ ἐμπειρία μνήμην μόνον σωζομένη τοῦ εἰωθότος γίνεσθαι . . . . . (501 Β). Παρακάτω θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀποκλειστικὰ ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ κι' ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖο σὰν ἀπὸ σκοπιὰ θὰ ἐξετάσουμε χωριστὸ κάθε πρόβλημα.

Μὲ τὴ σύντομη ματιὰ ποὺ εἶχαμε ρίξει στοὺς πρώτους ἠθικοὺς διαλόγους εἶχαμε φτάσει στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι γνώση ὄχι ἐμπειρικὴ, ἀλλὰ πηγάζει ἀπ' τὴν αὐτοσυνείδηση. Στὴ γνώση αὐτῆ ἔρχεται νὰ δώσῃ περιεχόμενο ὁ Γοργίας.

Ὅπως εἶδαμε στὴν περίληψη, ὁ Σωκράτης παίρνει ἀφορμὴ γιὰ ὀρισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπ' τὴ συζήτησή του μὲ τὸν Καλλικλῆ, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά του τὸν σπρώχνει νὰ αναπτύξῃ τὴ θεωρία του ὡς τίς τελευταῖες τῆς ὡμῆς συνέπειες. Στὴν πρόταση τοῦ Καλλικλῆ «ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ πάντως χαίρειν» ἀπηχεῖ ἡ περίφημη ἀρχὴ τοῦ Ἰδρυτῆ τῆς εὐδαιμονιστικῆς θεωρίας Ἀρίστιππου «τὴν ἡδονὴν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπὸ ἀσχημοτάτων γίγνεται» κι' ἔτσι ὁ Σωκράτης χτυπᾷ στὸ κέντρο. Χωρὶς κανένα δισταγμὸ χωρίζει ὀριστικὰ τίς ἐννοίες ἡδονῆς καὶ ἀγαθοῦ.

Σύμφωνα μὲ μιὰ λογικὴ ἀρχὴ δυὸ ἀντίθετες ἐννοίες δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βρίσκονται στὸν ἴδιο τόπο καὶ χρόνον. Ἡ εὐτυχία καὶ δυστυχία π. χ. τὸ κακὸ καὶ τὸ καλὸ, ἡ ὑγεία κι' ἡ ἀρρώστεια εἶναι καταστάσεις ἀντίθετες, ποὺ ὁ ἄνθρωπος τίς δέχεται καὶ τίς χάνει διαδοχικὰ καὶ ποτὲ σύγχρονα. Ἡ ἡδονὴ κι' ἡ λύπη ὅμως εἶναι δυνατὸ νὰ βρεθοῦν μαζὺ στὸν ἴδιο τόπο καὶ χρόνον· ὁ διψασμένος κι' ὁ πεινασμένος ἄνθρωπος π. χ. νιώθει λύπη, μόλις ὅμως ἀρχίσει νὰ πίνη ἢ νὰ τρώῃ νιώθει εὐχαρίστηση. Τὴν ἴδια δηλ. στιγμὴ λυπᾶται καὶ χαίρεται, ὥστε εἶναι κάτι διαφορετικὸ τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὴν ἡδονή.

Κι' ἀκόμη, ὅπως ὁμορφος εἶναι κείνος ποὺ ἔχει ὁμορφιά, ἔτσι κι' ἀγαθὸς εἶναι ὅποιος ἔχει μέσα του τὸ ἀγαθὸ καὶ κακὸς κείνος ποὺ ἔχει

τὸ κακό. (παρουσία ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ). "Αν, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Καλλικλῆς ἀγαθὸ εἶν' ἢ ἡδονὴ καὶ κακὸ ἢ λύπη ἀγαθὸ εἶν' ὅσοι χαίρονται καὶ κακοὶ ὅσοι λυποῦνται. "Ανάμεσα στὴν ἡδονὴ καὶ λύπη τοῦ ἀνθρώμου ὑπάρχει μόνο ποσοτικὴ διαφορὰ, γιὰ αὐτὸ εἶναι δυνατὸ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ νὰ χαίρωνται καὶ νὰ λυποῦνται στὸν ἴδιο βαθμὸ, μπορεῖ ὅμως καὶ περισσότερο οἱ κακοὶ· κι' ἔτσι φτάνουμε στὸ παράλογο συμπέρασμα ὅτι ὁ κακὸς κι' ὁ ἀγαθὸς γίνεται στὸν ἴδιο βαθμὸ κακὸς καὶ ἀγαθὸς μετὴν παρουσία τοῦ ἀγαθοῦ ἢ καὶ πρὸ ἀγαθοῦ ὁ κακὸς! Νὰ λοιπόν, ποῦ φτάνει κανεὶς εἴμα παραδεχτῆ, πὼς ἀγαθὸ καὶ ἡδονὴ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα.

Ὁ Καλλικλῆς βλέποντας τὸν παραλογισμό τοῦ κάνει τὴν πρώτη ὑποχώρηση. Περιορίζει τὸν ὅρισμό «ἀρετὴ τὸ πάντως χαίρειν» καὶ παραδέχεται ἡδονὲς καλὲς καὶ κακὲς. Καλὲς εἶν' οἱ ὠφέλιμες καὶ κακὲς οἱ βλαβερὲς· ὠφέλιμες εἶναι κείνες ποὺ ἀπεβλέπουν στὸ ἀγαθὸ καὶ βλαβερὲς κείνες ποὺ ἀπεβλέπουν στὸ κακό. Τὶς καλὲς ἡδονὲς καὶ λύπες πρέπει νὰ προτιμοῦμε καὶ νὰ ἀποφεύγουμε τὶς κακὲς. "Ὡστε γιὰ τὸ ἀγαθὸ πρέπει νὰ γίνονται ἔλα. Τὸ ἀγαθὸ εἶν' ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ σκοπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπηρετῆ ἢ ἡδονὴ κι' ὄχι τὸ ἀντίθετο.

Ἡ ἡδονὴ λοιπόν, ἔννοια σχετικὴ κι' ἀπλὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς ἀνώτερου σκοποῦ. Τὸ ἀγαθὸ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς θέλησης κι' ἔλα τὰλλα μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία του. Ὁ ὅρισμός βέβαι' αὐτὸς τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἀκόμη τυπικός, μὰ δὲν ἀργοῦμε νὰ μάθουμε καὶ τὴν οὐσία του. Κάθε τεχνίτης ποὺ καταπιάνεται νὰ κάνῃ κάτι, λέει στὸ 503 E, ἔχει μπροστὰ στὰ μάτια του ἕνα εἰδικὸ ὑπόδειγμα· βάζει τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἀντικείμενου σὲ τάξη καὶ ἀναγκάζει τὸ ἕνα νὰ προσαρμοστῆ στὸ ἄλλο, ὡς ποὺ πετυχαίνει νὰ ποτελέσῃ σύνολο συστηματικὰ ὀργανωμένο. Αὐτὸ τὸ διακριτικὸ στοιχεῖο τῆς τάξης εἶναι κείνο ποὺ κάνει ἀγαθὸ τὸ κάθε ἀντικείμενο δηλ. τεχνικὰ ὀρθό. "Ὅτι ἰσχύει γιὰ ἔλα τὰ ψυχ' ἀντικείμενα ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ. Ἡ ἀρετὴ τοῦ σώματος σὰν ὀργανωμένον σύνολον εἶναι ἢ ὑγεία καὶ ἢ δύναμη, τῆς ψυχῆς πάλι ἢ ἀρετὴ εἶναι ἢ νομιμότητα ποὺ τὴν ἐκφράζει ἢ σωφροσύνη κι' ἢ δικαιοσύνη «ταῖς δὲ τῆς ψυχῆς τάξεσιν καὶ κοσμήσεσιν νόμιμόν τε καὶ νόμος ἔθεν καὶ νόμιμοι γίνονται καὶ κόσμιοι· ταῦτα δὲσιν δικαιοσύνη τε καὶ σωφροσύνη» (504 Δ). "Ἐτσι, μένα φαινομενικὰ ἀπλὸ παράδειγμα ἀπ' τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐμπειρικῆς τέχνης προβάλλει σταθερὰ μιὰ ἀπ' τὶς κυρίαρχες ἔννοιες τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἢ ἔννοια τῆς τάξης, τοῦ νόμου. Εἶναι τὸ πέρας τῆς προχωρημένης μορφῆς τῆς φιλοσοφίας του, ποὺ θὰ μορφώσῃ τὸ ἄπειρον γιὰ νὰ προκύψῃ τὸ εἶναι.

Πρὸ πέρας, (506 Δ) ἢ ἐξέταση τοῦ ἀγαθοῦ γίνετ' ὀριστικώτερη καὶ συνδυάζεται μετὰ ἄλλα γενικώτερα προδλήματα.

Ἀγαθὸ, λέγει ὁ Σωκράτης, εἶναι κείνο ποὺ ἢ παρουσία τοῦ κάνει νάμαστε ἀγαθοί. Εἴμαστε ἀγαθοὶ ἐμεῖς καὶ κάθε τι ἀπὸ παρουσία κάποιας ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ ὅμως αὐτὴ κάθε ἀψυχου καὶ ἔμψυχου ἀντικείμενου δὲ στηρίζεται στὴν τυφλὴ τύχη, ἀλλὰ στὴ σύμφωνα μετὰ τάξη καὶ ὀρθότητα καὶ τέχνη εἰδικὴ ὀργάνωσή του. Δηλ. ἢ ἀρετὴ κάθε πράγματος

στηρίζεται στὴ σύμφωνα μὲ τάξη συμπλοκὴ τῶν μερῶν του. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴν ψυχὴ· εἶναι ἀγαθὴ ὅταν σαυτὴ βασιλεύει ἡ τάξη, ὁ κόσμος. Στὴν τακτοποιημένη αὐτὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀρετὴ σωφροσύνη, ἐνῶ στὴν ἀντίθετη κατάσταση ἡ ἀκολασία. Ἡ σωφροσύνη, ποὺ ἡ οὐσία της ἔγκειται στὸ πράττειν τὰ προσήκοντα εἶναι ἡ ἀνώτερη ἀρετὴ· ὅπου ὑπάρχει ἀκολουθεῖται ἀναγκαστικὰ ἀπ' τὴ δικαιοσύνη, εὐσέβεια κινδυνεύει καὶ φέρνει μὲ τρόπο φυσικὸ στὴν εὐδαιμονία. Ἀργότερα στὴν Πολιτεία ὅπου γίνεται ὠριμώτερη ἐπεξεργασία τῆς ἠθικῆς θεωρίας τοῦ Γοργία, ἡ σωφροσύνη ὀρίζεται σὰ συμφωνία τῶν δύο κατώτερων μερῶν τῆς ψυχῆς τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ θυμικοῦ νὰ ὑπακούουν στὸ λογιστικόν· ἢ καλύτερα, ἡ ὁμόφωνη συνεργασία τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς μὲ ὁδηγὸ τὸ λογιστικόν. Δικαιοσύνη στὴν Πολιτεία εἶναι ὁ περιορισμὸς τοῦ κάθε μέρους τῆς ψυχῆς στὸ ἔργο ποὺ προσιδιάζει στὴ φύση του. Πάνω σαυτὴ τὴν ψυχολογικὴ βάση, ὅπως ξέρουμε, στηρίζεται ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ ἡ παιδεία τῆς ἰδανικῆς πολιτείας. Τὴ σωφροσύνη λοιπόν, λέγει ὁ Σωκράτης πρέπει νὰ ἐπιδιώκη κείνος ποὺ θέλει νὰ φτάσῃ στὴν εὐδαιμονία κι' ὄχι τὴν ἀκολασία ποὺ φέρνει στὴν ἀθλιότητα. Νὰ ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς καὶ στὴν πραγμάτωσή του πρέπει ν' ἀποβλέπη ἡ ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια ζωὴ κάθε ἀνθρώπου. Ἔτσι μονάχα θὰ μπορῇ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ θεοὺς κι' ἀνθρώπους. Γιατὶ λένε οἱ σοφοὶ ὅτι τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους συγκρατεῖ ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία, ἡ τάξη, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη, καὶ γιαυτὸ τὸ λόγος ὀνομάζουν κόσμος αὐτὸ τὸ σύνολο κι' ὄχι ἀκοσμία οὔτε ἀκολασία. Ἡ γεωμετρικὴ ἰσότης ἔχει μεγάλη δύναμη, μὰ ὁ σοφιστὴς παραμελεῖ τὴ γεωμετρίαν καὶ προτιμᾷ τὴν ἀκοσμία καὶ ἀκολασία. Ἡ γεωμετρία, τὸ σύμβολο τῆς σταθερότητας καὶ τάξης ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ κείνο τὸ μέρος τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας ὅπου βασιλεύει ἡ κίνηση κι' ἡ ἀταξία.

Ἀπὸ τὴν παραπάνω θέση θὰ μπορούσαμε νὰ φτάσουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι γίνεται προσπάθεια νὰ σταθῇ κι' ἡ φυσικομαθηματικὴ ἐπιστήμη πλάϊ στὴ λογικὴ καὶ ἠθικὴ σὰ μιὰ γενικὴ μορφή κοσμογονίας. Τὸ σύμπαν σὰ σύνολο τοῦ ἠθικοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου, δὲν κυριαρχεῖται ἀπ' τὴν τυφλὴ τύχη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν τάξη.

Τὸ ἀγαθὸ λοιπόν στὸ Γοργία, ἔχει τὴ γενικὴ ἔννοια τοῦ ὀργανωμένου ὄλου κι' ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἐπιστημονικὰ ὀρθὸ καὶ τὴν ἔννομη τάξη τοῦ σύμπαντος. Ὁ Πλάτων ἔχει τὴν πεποίθηση ὅτι μὲ τέτοιο ἠθικὸ κριτήριον μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἠθικὴ ἀναδημιουργία τοῦ κόσμου καὶ γεμάτος αἰσιόδοξη πίστη κρίνει, καταδικάζει καὶ τοποθετεῖ σὲ νέα βάση ὅλα τὰ ζωντανὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του.

Καὶ πρῶτα καταπιάνεται μὲ τὴ ρητορικὴ, ποὺ στὴν ἀντίληψή του εἶναι τὸ σύμβολο τῆς πιὸ φοβερῆς πνευματικῆς σύγχισης τῆς ψευτιάς, τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ὀργανο τῆς εὐκόλης ἐπικράτησης στὴ ζωὴ. Τὴν ἔβλεπε σὰ μιὰ πελώρια φαρμακερὴ ἀράχνη νάχη σφιγμένη σὰ δολιερὰ τῆς δίχτυα κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς τοῦ καιροῦ του, γιαυτὸ κι' ἡ ὀργή

του όπως θα δοῦμε ξεσπᾶ ἀσυγκράτητα. Εἶδαμε στὴν περίληψη ὅτι στὴν ἐρώτηση, ποιά ἐἴν' ἡ τέχνη τοῦ Γοργία, παίρνει ὁ Σωκράτης τὴν ἀπάντηση, πῶς πρόκειται γιὰ τὸ μεγαλύτερο ἀγαθὸ τοῦ κόσμου, ποὺ δίνει στὸν ἄνθρωπο προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν δύναμη νὰ κυριαρχῆ στοὺς ἄλλους. Εἶναι ἡ ἱκανότητα τοῦ ρήτορα νὰ πείθῃ στὰ δικαστήρια στὴ βουλή καὶ σὲ κάθε πολιτικὴ συγκέντρωση. Νὰ πείθῃ τὸν ἄμαθο ὄχλο, ἐμπνέοντας μιὰ ὑποκειμενικὴ πίστη χωρὶς νὰ δίνει γνώση ἀντικειμενικὴ γιὰ κάθε ζήτημα. Μὲ πρόσποιητὸ θαυμασμὸ ρωτᾷ ὁ Σωκράτης ὡς ποῦ μποροῦν νὰ φτάσουνε τὰ ὅρια τῆς δαιμόνιας αὐτῆς ἱκανότητας, κι' ὁ σοφιστὴς ἀπαντᾷ ὑπερήφανα ὅτι ἡ ρητορικὴ ἔχει στὴν ὑποταγὴ τῆς ὅλες τὶς δυνάμεις τοῦ κόσμου «ἀπάσας τὰς δυνάμεις συλλαβοῦσα ὑφ' αὐτῆ ἔχει» (456). Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ συναγωνισθῆ τὸ ρήτορα μπροστὰ στὸν ὄχλο· κι' ὅταν μαζεύεται τὸ πλῆθος γιὰ νὰ διαλέξῃ γιατρό, στρατηγὸ ἢ ναυπηγὸ παραμερίζει μὲ τὴν ρητορικὴ του δύναμη τοὺς εἰδικοὺς γιὰ κάθε περίπτωση καὶ βγαίνει αὐτὸς στὴ θέση τους. Τὴν μεγάλη εὐκολία γιὰ τὴν ζωὴ ἀλήθεια! νὰ σπουδάσῃ κανεὶς μιὰ ἐπιστήμη καὶ νὰ τὰ βγάξῃ πέρα μὲλες τὶς ἄλλες, χωρὶς νὰ πέφτῃ παρακάτω ἀπὸ κείνους ποὺ σπούδασαν εἰδικὰ τὴν κάθε μιὰ. Ὁ Σωκράτης ἀγανακτεῖ γιὰ ὅσ' ἀκούει καὶ βιάζεται νὰ δείξῃ στὸ σοφιστὴ τὴν πλάνη του.

Θάθελε νὰ μάθῃ, λέει, ἂν ὅπως σ' ἔλα τάλλα ζητήματα ξεγελαῖ ἡ ρητορικὴ τὸν ἄμαθο κοσμάκη κι' ἀντὶ γιὰ ἐπιστημονικὲς συμβουλὲς τοῦ σερβίρει λόγια φανταχτερά, θάχε τὴν τόλμη νὰ κάνῃ τὸ ἴδιο καὶ γιὰ ζητήματα ἠθικά!

Ἄν πρέπη δηλ. ὁ ρήτορας νὰ ξέρῃ πραγματικὰ τί εἶναι δίκιο καὶ τί ἀδικο, τί ὠραῖο, τί ἀγαθὸ καὶ τί κακό, ἢ θὰ φροντίζει μόνο νὰ κάνῃ τοὺς ἄλλους νὰ νομίζουν πῶς ξέρει κι' ἀπ' αὐτά; Θὰ καλλιεργήσῃ στὴν ψυχὴ αὐτῶν ποὺ τὸν ἀκοῦνε τὴν ψευτιά ἢ θάναλάβῃ νὰ γίνῃ δάσκαλος τῆς ἀλήθειας; Ὁ Γοργίας ἀναγκάζεται νὰ παραδεχτῆ πῶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διδάξῃ τὸ δίκιο καὶ τὸ ἀδικο, γιὰτὶ ἀλλιῶτικα καταντᾷ ἕνας ἀπλὸς τσαρλατάνος. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ὑποχώρηση τοῦ δασκάλου ὁ μαθητὴς τοῦ Πῶλος ἀναγκάζεται τὸ Σωκράτη νὰ πῆ τέλος πάντων αὐτὸς τί εἶναι ρητορικὴ. Ὁ Σωκράτης χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξη χαρακτηρίζει τὴν ρητορικὴ ὡς ἀπλή ἐμπειρία, ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ δίνει στὸν ἄνθρωπο μόνο εὐχαρίστηση, κάτι ὡς ζαχαροπλαστικὴ, γιὰ νὰ μὴν πῆ δὲ τίποτα χειρότερο καὶ προσδᾶλῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Γοργία. Ἀλλὰ ὁ Γοργίας εἶναι τώρα πιά κι' αὐτὸς περίεργος νὰ μάθῃ, κι' ὁ Σωκράτης βγάζει ἀνάγλυφα στὴ μέση τὴν πραγματικὴ μορφή τῆς ρητορικῆς. Παραδεχόμεστε, λέει, πῶς ὑπάρχει σῶμα καὶ ψυχὴ κι' ἀκόμα, πραγματικὴ καὶ φαινομενικὴ υγεία τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· καὶ δυὸ εἰδικὲς ἐπιστήμες, ποὺ ἔχουν γι' ἀντικείμενό τους τὴν υγεία τοῦ σώματος ἢ μιὰ, τῆς ψυχῆς ἢ ἄλλη. Κεῖνη ποὺ φροντίζει γιὰ τὴν ψυχὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη· γιὰ τὸ σῶμα φροντίζει μιὰ ἄλλη, ποὺ χωρίζεται σὲ δυὸ κλάδους: τὴν γυμναστικὴ καὶ τὴν ἰατρικὴ.

Κι' ἡ πολιτικὴ πάλι χωρίζεται σὲ δυὸ: τὴν νομοθετικὴ ἀντίστοιχη

στή γυμναστική και τή δικαιοσύνη ἀντίστοιχη στήν ἰατρική. Οἱ τέσσερις λοιπὸν αὐτὲς ἐπιστῆμες ἔργο τους ἔχουν τήν καλυτέρευση τοῦ σώματος και τῆς ψυχῆς. Ἔρχεται ὅμως ἡ κολακεία, ποὺ χωρὶς γνώση μόνο μετὴν αἰσθησι πετυχαίνει τὸ στόχο τὸ εὐχάριστο και παίζει μιὰ ἀσχημη φάρσα. Χωρίζεται κιαυτὴ σὲ τέσσερα μέρη, μπαίνει κρυφὰ κάτω ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες ποὺ εἶπαμε πρῶτὸ πάνω, και προσποιεῖται ὅτι εἶν' αὐτὸ ποὺ ἀπὸ κάτω του κρύβεται. Γιὰ τὸ καλύτερο καθόλου δὲ φροντίζει· μόνο μετὸ δόλωμα τὸ εὐχάριστο ξεγελᾷ τοὺς ἀμυαλους κερδίζοντας τήν ἐκτίμησή τους. Κάτω λοιπὸν ἀπ' τήν ἰατρική φωλιάζει ἡ ζαχαροπλαστική και προσποιεῖται ὅτι ξέρει γιὰ τὸ σῶμα τήν καλύτερη τροφή. Τὸ ἴδιο παιγνίδι παίζει ἡ κομωτική στή γυμναστική. Κκκούργα και ἀπατηλή, ἀγεννής και ἀνελεύθερη, ξεγελᾷ μετὸ σχήματα και χρώματα και λαμπρὰ φρέματα και τραδᾷ τὸν ἄνθρωπο σὲ ψεύτικη ὁμορφιά, κἀνοντάστον νὰ παραμελῆ τήν ἀληθινή ὁμορφιά, ποὺ ἀποκτιέται μετὴ γυμναστική. Σ' ἔποια σχέση βρίσκεται ἡ γυμναστική μετὴν κομωτική στήν ἴδια βρίσκεται και ἡ σοφιστική μετὴν νομοθετική. Κι ἀνάμεσα πάλι ρητορικής και δικαιοσύνης ὑπάρχει ἡ σχέση ἰατρικής και ζαχαροπλαστικής. Αὐτὸ ποὺ γίνεται βέβαια λέγεται κολακεία και εἶν' αἰσχρό, γιὰτι ξεγελᾷ και προσφέρει τὸ εὐχάριστο κει ποὺ θάπρεπε νὰ δώση τὸ καλύτερο. Μὰ και νὰ θέλη, τῆς εἶν' ἀδύνατο νὰ δώση τὸ καλύτερο, γιὰτι στηρίζεται στήν αἰσθησι και σύμπτωσι και ὄχι στή γνώση... Και κάτι ποὺ δὲ στηρίζεται στή γνώση, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ δώση λόγο γιὰ τὴ φύση αὐτοῦ ποὺ προσφέρει στὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀπλή ἐμπειρία και ὄχι ἐπιστήμη.

Ἡ περίφημη λοιπὸν ρητορική, ἡ δόξα τοῦ κομψοῦ και σοφοῦ δασκάλου Γοργία, τὸ μοναδικὸ ὄνειρο τῶν νέων τῆς ἐποχῆς, χαρακτηρίζεται ἀπ' τὸν παράξενο Σωκράτη τὸν κήρυκα τοῦ «οὐδὲν οἶδα» σὰν εἶδος ζαχαροπλαστικής γιὰ τὴν ψυχὴ!!! Ἵστερ' ἀπὸ τὴν μεγάλη ἀνακάλυψη ποὺ εἶχε κάνει ὁ Πλάτων στήν ἠθική, πὼς ἀρετὴ τῆς ψυχῆς θὰ πῆ τάξι και νομιμότητα, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ βλέπη τὴ ρητορική σὰν ψυχικὸ διαφθορέα. Ὁ πραγματικὸς ρήτορας, λέγει εὐθὺς μετὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ (504 Δ - Ε) πρέπει νὰ ποδλέπη ἀκατάπαυστα στήν ὑγεία τῆς ψυχῆς, ποὺ πετυχαίνεται μετὴ γνώση τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ, τοῦ δίκιου και τοῦ ἀδικου, τοῦ ὁμοφου και τοῦ ἀσχημου. Μόνον ἔτσι ἀποκτιᾷ δικαιοσύνη και σωφροσύνη ἡ ψυχὴ και γλυτώνει ἀπὸ τὴν ἀνομη κατάσταση ποὺ φέρνει ἡ ἀδικία και ἡ ἀκολασία. Μετὴν κριτική αὐτὴ δὲν καταδικάζεται μόνο ἡ ρητορική. Ἡ αὐλητική, ἡ κιθαριστική, ἡ διθυραμδικὴ ποίησι και «ἡ σεμνή και θαυμαστὴ τῆς τραγωδίας ποίησις» εἶναι κιαυτὲς μέρη τῆς κολακείας γιὰτι μοναδικὴ φροντίδα τους εἶναι νὰ εὐχαριστήσουν ὅπως ὅπως τὸν ἄνθρωπο και ὄχι νὰ τὸν καλυτερέψουν ἠθικά.

Στὸ Γοργία προετοιμάζεται ἡ διαίρεσι τῶν ἐπιστημῶν ποὺ συστηματικὰ γίνεται στήν Πολιτεία, και ἡ ἐξορία τῆς τέχνης ἀπὸ τὴ νέα κοινωνία, γιὰτι δυναμώνει τὸ συναισθηματικὸ μέρος τῆς ψυχῆς σὲ βάρος τοῦ λογιστικοῦ καταστρέφοντας τὴν ψυχικὴ ἁρμονία.

Ἡ πολιτικὴ κατατάσσεται φυσικὰ κιαυτὴ στὸ κεφάλαιό τῆς κολακείας. Γιατί, πῶς διαπαιδαγωγεῖ ἡ πολιτικὴ τὸ νέο πού στρέφεται σαυτὴ; Τί κάνει γιὰ νὰ προφυλάξῃ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς ἀδικίας; Τοῦ δίνει γνώση ἀντικειμενικὴ τῶν πραγμάτων, τὴ μοναδικὴ ἀσπίδα ἐνάντια στὸ κακό; Πολιτικὸς θὰ πῆ μορφωτὴς τῆς ψυχῆς τοῦ πολίτη, μὰ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὡς τὰ σήμερα πολιτικοὺς δὲ φάνηκε ἀντάξιός τῆς μεγάλης εὐθύνης καὶ ἀνέλαβε. Οὔτε οἱ κορυφαῖοι: Θεμιστοκλῆς, Κίμων, Περικλῆς, πού τόσο εἶξα ἀπόκτησαν, δὲν μπόρεσαν νά ναι τίποτα παραπάνω ἀπὸ κοινὸς κολακεὶς γιὰ τοὺς πολίτες. Φρόντιζαν μόνο νὰ ἐκανοποιοῦν τίς διάφορες ἐπιθυμίες τοῦ λαοῦ δίνοντας πρόθυμα εὐχαρίστηση καὶ γλέντι, χωρὶς νά χουν ὑπ' ὄψει τοὺς ὅτι ἡ τέτοια δίαιτα ἀρρωσταίνει τὴν ψυχὴ. Φρόντιζαν ἀκόμη νὰ ὀχυρώνουν ἐξωτερικὰ τὴν πόλη μὲ κάστρα καὶ λιμάνια καὶ ναυστάθμους ἐνῶ ἂν ἤθελαν πραγματικὴ ἀσφάλεια καὶ εἰρήνη θάπρεπε νὰ ὀχυρώσουν τὴν ψυχὴ τῶν πολιτῶν μὲ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη.

Φρόντιζαν τόσο γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ τάξη καὶ ἀσφάλεια, καὶ ἔμπαζαν οἱ ἴδιοι στὶς ψυχὰς τὴν ἀταξία καὶ τὴν ἀστάθεια. Γιαυτὸ τὸ ἔγκλημά τοὺς τιμωρήθηκαν ἀντάξια. Τὸ πλῆθος τοὺς πλήρωσε μὲ διωγμοὺς καὶ ἐξορίες γιὰ τὴν ἠθικὴ τοῦ ἐγκατάλειψη. Ἄν φρόντιζαν νὰ ἠθικοποιήσουν αὐτοὺς πού εἶχαν ἀναλάβει νὰ κυβερνήσουν, ἂν δὲν ὑποχωροῦσαν στὶς ὀρέξεις τοὺς, ἂν θεωροῦσαν ὑποχρέωσή τοὺς νὰ λένε τὸ σωστὸ καὶ ὠφέλιμο χωρὶς νὰ λογαριάζουν τὸν πόνο ἢ τὴν ὀργὴ πού θὰ προξενοῦσαν, ἂν τοὺς ἔκαναν ψυχικὰ καλύτερους, τίποτ' ἀπ' ὅσα ἔπαθαν δὲ θὰ πάθαιναν.

Ἄφοῦ μὲ τέτοιο θάρρος, πού τοῦ δίνει ἡ πεποίθησις στὴ στερεότητα τῆς ἠθικῆς τοῦ βάζει καταδικάζει τὴν πολιτικὴ τοῦ καιροῦ τοῦ καὶ ρίχνει τόσο βαρὴ μομφὴ στὶς προσωπικότητες πού εἶχε λατρέψει ἡ Ἑλλάδα, παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸ τοῦ καὶ τὴ δουλειὰ πού γίνεται μὲς τὴν Ἀκαδημία σὰν τὴ μοναδικὴ κατεύθυνσις γιὰ ἀναδημιουργία τῆς ζωῆς. «Οἶμαι μετ' ὀλίγων Ἀθηναίων ἵνα μὴ εἶπω μόνος ἐπιχειρεῖν τῇ ὡς ἀληθῶς πολιτικῇ τέχνῃ καὶ πράττειν τὰ πολιτικὰ μόνος τῶν νῦν». (521D - 522). Αὐτὸς ἐξασκεῖ τὴν πραγματικὴ πολιτικὴ ἐπιστήμη γιατί οἱ ὀμιλίες τοῦ δὲν ἀποβλέπουν στὴν εὐχαρίστησις τῶν νέων, ἀλλὰ στὴν καλύτερή τους. Διδάσκει τὴν ἠθικὴ ἐπιστήμη καὶ ὄχι τὴ ρητορικὴ τσαρλατανιά.

Παρακάτω μὲ ψυχὴ πού ξεχειλίζει ἀπὸ πίκρα χαρακτηρίζει τοὺς δικαστὲς τοῦ Σωκράτη σὰν ἀνθρώπους χωρὶς ξεκαθαρισμένη ἀντίληψη γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ καὶ τὴ καταδικαστικὴ τους ἀπόφασις σὰν ἀπόρροια τῆς πρὸ ἀσυγχώρητης ἀγνοίας. Ὁ Καλλικλῆς σ' ὅλη τὴν ὥρα τῆς συζήτησις θύμιζε στὸ Σωκράτη, πῶς μὲ τίς θεωρίες πού διδάσκει καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς πού ζῆ γρήγορα θὰ βρισκόταν ἀνθρωποὶ νὰ τὸν κατηγορήσουν. Καὶ ἐπειδὴ μπροστὰ στὸ δικαστήριον θάταν ἀνίκανος νὰ ἀπολογηθῇ ἀφοῦ δὲν ἀναγνώριζε ἀξία στὴ ρητορικὴ τὸ μοναδικὸ μέσο ὑπεράσπισης, ὑπῆρχε φόβος νὰ καταδικασθῇ σὲ θάνατον. Ὁ Σωκράτης ἔχει βέβαια τὴν πεποίθησις, ὅτι κανεὶς ἠθικὸς ἀνθρώπος δὲ θὰ θελήσῃ νὰ

ἐλάφη ἓνα ποῦ δὲν ἀδίκησε ποτέ. Μόνον ἄνθρωποι ἀνήθικοι ἢ μποροῦσαν νὰ κατηγορήσουν τὸ Σωκράτη· καὶ τότε θάτανε σὰ νὰ δικάζεται γιατρός μπροστὰ σὲ παιδιά μὲ κατήγορο ζαχαροπλάστη. Καὶ θάλεγε ὁ κατήγορος: νὰ παιδιά αὐτὸς ποῦ σὰς κάνει τόσο νὰ ὑποφέρετε, ποῦ σὰς κόβη καὶ σὰς καίει καὶ σὰς πνίγει μὲ τὰ πικρὰ γιαιτρικὰ καὶ σὰς ἀπαγορεύει νὰ τρῶτε καὶ νὰ πίνετε ἐνῶ ἐγὼ σὰς δίνω τόσο ὠραία γλυκίσματα!! Τί θάκαν ὁ γιατρός σαυτὴ τὴν περίπτωση; Ἄν τολμοῦσε νὰ πῆ, ὅτι ἔλ' αὐτὰ τᾶκανε γιὰ τὴν υἰεία τους δὲ ἢ σήκωναν τὸν κόσμον στὸ ποδᾶρι οἱ παράξενοι τοῦτοι δικαστές; Καὶ δὲ ἢ βρισκόταν σὰπορία ὁ γιατρός γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ πῆ; Στὴν ἴδια θέση ἢ βρισκόταν κι' ὁ Σωκράτης, μιά καὶ δὲ θάχε ν' ἀραδιάση ἀπολαύσεις, ὅ,τι νόμιζαν αὐτοὶ γιὰ εὐεργεσία. Κ' αἱ οἱ κατήγοροι ἔλεγαν ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους γιαιτὶ τοὺς φέρνει σὲ δύσκολη θέση μὲ τὴ συζήτηση, ἢ ὅτι κατηγορεῖ τοὺς ἡλικιωμένους, ἐπειδὴ στίς ἰδιαιτέρες καὶ φανερὲς κουδέντες τους λέει λόγια πικρὰ, πῶς ἢ τολμήση ν' ἀπολογηθῆ ὅτι μονάχα γιὰ τὸ καλὸ τους τᾶλεγε; Ἔτσι, δὲ θάτανε ἀπίθανο νὰ τὸν καταδικάζανε σὲ θάνατο!

Αὐτὸ βέβαια, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μερικὸς σὰν ἀνικανότητα νὰ βοηθήση κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του, μὰ ὁ Σωκράτης ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι πραγματικὴ βοήθεια στὸν ἑαυτὸ του εἶναι νὰ καταφέρη νὰ ζήσῃ τὴ ζωὴ του χωρὶς νὰ πῆ οὔτε νὰ κάνῃ τίποτ' ἀδικο σὲ θεοὺς κι' ἀνθρώπους. Γιὰ τοῦτο, ἂν τύχαιν' ὁ ἴδιος ναύθρισκε πῶς σιᾶθηκε ἀνίκανος νὰ τὴ προσφέρῃ αὐτὴ τὴ βοήθεια στὸν ἑαυτὸ του ἢ στοὺς ἄλλους, ἢ ἂν τὸν κατηγοροῦσαν ἄλλοι γιὰ τὴν ἴδια αἰτία καὶ τὸν καταδικάζανε σὲ θάνατο, ἢ ὑπέφερε πολὺ. Ἄν ὅμως πέθαινε ἀπὸ ἔλλειψη ρητορικῆς ἰκανότητας, δὲν ἢ τὸν ἐννοιαζε καθόλου. Γιατί, δὲν τὸν τρομάζει ὁ θάνατος; κείνο πῶς οὐδᾶται εἶναι ἢ σκέψη πῶς μπορεῖ νὰ κατεῖθῃ στὸν Ἄδη μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτη ἀδικία.

Σὰν φυσικὴ συνέπεια τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ρητορικῆς βγαίνει τὸ πρόβλημα τῆς ἀδικίας. Ἡ ρητορικὴ σὰν ἐμπειρία, σὰ μόνον κολακείας ποῦ δὲ στηρίζεται στὴ γνώσιν δὲν μπορεῖ νὰ ποφύγῃ τὴν ἀδικία. Στὸ πρόσωπο τοῦ Πώλου ὁ Σωκράτης χτυπᾶ τίς λαθεμένες ἀντιλήψεις τοῦ καιροῦ του γιὰ τὸ δίκιο καὶ τὸ ἀδικο. Χαρακτηρίζει τὸ ἀδικο σὰν τὸ μεγαλύτερο κακὸ καὶ διατυπώνει τὴν περίφημη ἀρχὴ «εἰ δ' ἀναγκασίον εἴη ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι ἐλοίμην μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν» (469 B). Μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ, ἐφάμιλλῃ μὲ τίς ἀρχές μεγάλων ἀνθρωπιστῶν τῆς νεώτερης ἐποχῆς (θυμίζει τὴ διδασκαλίαν τῆς μὴ ἀντιστάσεως τοῦ Τολστόϊ) ἢ Πλατωνικὴ ἠθικὴ ξεπερνᾶ τὰ ἔρια τῆς ἐποχῆς, ποῦ ἀπὸ μέσα τῆς βγήκε.

Ὁ Πῶλος μιᾶ μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὴ δύναμιν τῶν τυράννων, ποῦ μποροῦν ὅποια στιγμὴ θελήσουν νὰ σκοτώσουν, νὰ φυλακίσουν καὶ νὰ ρπάξουν. Μήπως μιά τέτια τύχη δὲ ἢ τὴ ζήλευε κι' ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης;

— Μὴ βλαστημάς, Πῶλε, δὲν πρέπει νὰ ζηλεύουμε τοὺς ἐξαθλιωμένους μόνον νὰ τοὺς λυπούμαστε.

— "Οποιοσ λοιπὸν σκοτῶνει δίκαια εἶν' ἐξαθλιωμένος κι' ἄξιός τ' ὀλύπητος;

— "Ὅχι δέδκια, οὔτε κιαξιοζήλευτος ὅμως, ἐνῶ κείνος ποὺ σκοτῶνει ἄλλον ἄδικα, εἶναι ὁ πιὸ δυστυχισμένος κι' ἄξιός τ' ὀλύπητος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Δυστυχισμένος εἶν' ἐπίσης νεῖνος ποὺ πεθαίνει ἀφοῦ ἀδικήσει, καὶ μονάχα ὅποιος πεθαίνει χωρὶς νὰ κάμη καμμιά ἀδικία στὴ ζωὴ του δὲν εἶναι δυστυχισμένος. Τόσο μεγάλο κακὸ γιὰ τὴν ψυχὴ εἶν' ἡ ἀδικία, γι' αὐτὸ καὶ κείνος θὰ προτιμοῦσε νὰδικηθῆ παρά νὰδικήσῃ ἄλλον. Γὰ λόγι' αὐτὰ σὰ χτύπημα βαριάς καμπάνας δὲ βρίσκουν ἀπήχηση στὴν ψυχὴ τοῦ νέου, ποὺ εἶχε πιά ποτιοθῆ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς σοφιστικῆς. Ὁ Πῶλος ἀντικρύζει τὴν πραγματικότητα χωρὶς σταθερὸ κριτήριο καὶ θαμπώνεται ἀπ' τὴν ἐπιφανειακὴ τῆς λάμψη. Γιὰ νὰ ἐλέγξῃ τὸ Σωκράτη φέρνει παράδειγμα τὴν δῆθεν εὐτυχία τοῦ Ἀρχέλαου βασιλιά τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀρχέλαος γιὸς τοῦ Περδίκκα ἀπὸ μιὰ δούλη τοῦ Ἀλκέτη, ἔβαψε τὰ χέρια του σὲ αἷμα συγγενικὸ γιὰ νὰνεβῆ σὲ θρόνο ποὺ δικαιοματικὰ δὲν τοῦ ἀνήκε. Σκότωσε τὸν Ἀλκέτη τὸ θεῖο του καὶ τὸν ἐξάδελφό του, κι' ὕστερα ἔπνιξε στὸ πηγάδι τὸ μικρὸ του ἀδελφὸ τὸ νόμιμο κληρονόμο. Νὰ λοιπὸν ἕνας ἄνθρωπος ποὺ εἶχε ἀδικήσει ὅσο κανένας ἄλλος, καὶ ποὺ τὴν εὐτυχία του ζήλευε ὅλη ἡ Ἑλλάδα!

Ὁ Σωκράτης ἀγανακτεῖ γιὰ τὸν τρόπο τοῦ ἐλέγχου καὶ τὸν ὀνομάζει ρήτορα καὶ κακὸ συζητητὴ, γιὰτὶ δὲν κάθεται νὰ κρίνῃ τὰ πράγματα λογικά, μόνο τοῦ φέρνει μάρτυρες τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλο, ὅπως στὰ δικαστήρια. Κι' ὅλα αὐτὰ τὴ στιγμὴ ποὺ συζητοῦνται ζητήματα τόσο μεγάλης σπουδαιότητος, ὅπου ἡ ἀγνοία χαρακτηρίζεται σὰν κάτι αἰσχρὸ. Πρόκειται γιὰ τὴν εὐδαιμονία καὶ ἀθλιότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. "Ἐνας ἄδικος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰναι εὐδαίμων; Ὁ Σωκράτης ἀναγκάζει τὸν ἀντίπαλό του νὰ πάρῃ θέση ἰριστικὴ ἀπέναντι στὸ σπουδαῖο πρόβλημα κι' ἐκεῖνος διατυπώνει ἔτσι τὴν ἀντίληψή του: ὁ ἄδικος μπορεῖ νὰναι εὐδαίμων; πρέπει ὅμως νὰ προσπαθῆ νὰ ξεφεύγῃ τὴν τιμωρία, γιὰτὶ ἀλλιῶτικα γίνεται ὁ πιὸ δυστυχισμένος ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους. "Ἔτσι μπαίνει στὴ μέση καὶ τὸ τόσο σχετικὸ μὲ τὴν ἀδικία πρόβλημα τῆς τιμωρίας. Καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὅπως καὶ κάθε ἄλλο ἀντικρύζετ' ἀφιλοσόφητα ἀπ' τὸν Πῶλο. Ἡ τιμωρία ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀδικία εἶναι γι' αὐτόνε μόνο βάσανο καὶ πόνος σωματικὸς. Τὴ βαθύτερη σημασία τῆς σὰν μέσου ἐξαγνιστικοῦ τῆς ψυχῆς δὲν τὴν νιώθει. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ ὅσα λέει σχετικά (473 C D): ἂν πιαστῆ κανεὶς νὰ ἐπιβουλεύεται τυραννικὸ πολίτευμα, κι' ἀρχίσουν νὰ τὸν στρεβλώνουν, νὰ τὸν κόβουν, νὰ τοῦ καῖνε τὰ μάτια καὶ στὸ τέλος τὸν σταυρώσουν ἢ τὸν ρίξουν μέσα στὴν πύσσα θὰ εἶναι πιὸ εὐτυχιστημένος, ἢ ἂν ξεφύγῃ τὴν τιμωρία καὶ γίνῃ τύραννος μὲ δύναμη ἀξίος νὰ τὸν θαυμάζῃ ὅλος ὁ κόσμος;!

Γιὰ τὸ Σωκράτη, ὅπως ξέρουμε, εὐδαιμονία εἶναι ἡ ψυχικὴ κείνη κατάσταση ὅπου βασιλεύει τάξη καὶ νομιμότητα κι' ἡ ἀδικία τὸ μεγαλύτερο κακὸ γιὰτὶ φέρνει τὴν ἀταξία στὴν ψυχὴ. Γι' αὐτὸ ὁ ἄδικος καταδικάζεται χωρὶς κανένα δισταγμὸ κι' ἡ τιμωρία ὑψώνεται σὲ μέσο ἐξαγνιστικὸ τῆς ψυχῆς: «κατὰ δέ γε τὴν ἐμὴν δόξαν, ὦ Πῶλε, ὁ ἀδικῶν τε

καὶ ἀδικεῖ πάντως μὲν ἀήλιος, ἀθλιώτερος μὲντοι ἐὰν μὴ δῶ δίκην μηδὲ τυγχάνει τιμωρίας ἀδικῶν» (472D). Εἶναι περιττὸ βέβαια νὰ ποῦμε, πὼς ἡ τιμωρία στὴν ὁποία τόση σπουδαιότητα ἀποδίδει ὁ Πλάτων δὲν εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπιβάλλουν δικασταὶ ἀφώτιστοι καὶ παραπλανημένοι ἀπ' τὴν ἀλήθεια, μὰ ἡ ἰδανικὴ τιμωρία αὐτὴ ποὺ ἀπορρέει ἀπ' τὴν οὐσία τῆς φιλοσοφίας του. Αὐτὴ εἶναι τὸ φάρμακο ποὺ γιατρεύει τὴν ψυχὴ ἀπ' τὴ μεγαλύτερη ἀρρώστεια τῆς τὴν ἀδικία. "Ὅπως τὸ σῶμα τὸ φαρμακωμένο καὶ παραμένο ἀπ' τὴν ἀρρώστεια χρειάζεται τὸ γιατρὸ νὰ τὸ γιατρέψῃ μὲ ἐγχείρησιν ἢ καυτηρίασμα ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ἢ γεμάτη ἀπὸ ἀकुλασία καὶ κακία χρειάζεται τὸ δικαστὴ νὰ τῆς δώσῃ τὴν ὑγεία μὲ τὰ δικά του μέσα. "Ὅλοι ὁμοίως οἱ ἀδικοὶ, τρέμουνε μπροστὰ στὴν τιμωρία σὰν τὰ παιδιὰ μπρὸς στὸ μαχαίρι τοῦ χειρουργοῦ. Φοβοῦνται τὸν πόνο γιατί δὲν μποροῦν νὰ ἐκτιμήσουνε σωστὰ τὸ ἀγαθὸ τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας. "Ἄν μποροῦσαν νὰ βλεπαν πόσο οὐκτὸρ σύμπλεγμα ἀποτελοῦν ἀρρωστημένο σῶμα καὶ σαθρὴ καὶ κλόλαστη ψυχὴ, δὲ θάβιαζαν σενέργεια κάθε μέσο γιὰ νὰ μὴ μολιῶνε νὰ βγῆ ἀπὸ πάνω τους ἕνα τόσο μεγάλο κακό. Ἡ ρητορικὴ θάπρεπε νὰ εἶναι ἐπιστήμη τῆς ἠθικῆς καὶ ὄχι τῆς ἀδικίας. Ὁ κάτοχος τῆς ρητορικῆς θάπρεπε νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἠθικοποιῇ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς φίλους του. "Ἄν νιώσῃ πὼς ἕνας δικός του ἄνθρωπος ἀδίκησε δὲν πρέπει νὰ κρύψῃ τὸ ἀδίκημα, ἀλλὰ νὰ τὸ βγάλῃ γρήγορα στὸ φανερὸ πρὶν περάσῃ πολὺς καιρὸς καὶ γίνῃ ἀγίατρευτὴ πληγὴ. "Ἐχει ὑποχρέωση νὰ δὴγησῇ τὸν ἀγαπημένο του ἄνθρωπο στὸ δικαστὴ καὶ ἐκεῖ ὀπλισμένος μὲ σκληρότητα νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ ὑποστῇ τὴν τιμωρία ποὺ τοῦ ἀξίζει. Πρέπει νὰ χεῖ τὴ δύναμη νὰ γίνῃ κατηγορὸς τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν φίλων του, ἀφοῦ ἔτσι συντελεῖ οὐσιαστικὰ στὴν ἠθικοποίησίν τους. "Ἀντίθετα, ἂν θέλῃ νὰ ἐκδικηθῇ ἕναν ἐχθρό του, (φτάνει νὰ μὴν ἔχει βλάβῃ τὸν ἴδιο, γιατί ἡ ἀνταδικία δὲν ἐπιτρέπεται) ὄχι μόνο πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ κάθε μέσο γιὰ νὰ μὴν τιμωρηθῇ, μὰ νὰ τὸν κἀνῃ νὰ ζῆ αἰώνια ἂν εἶναι δυνατὸ μὲ τὴ βρωμερὴ ψυχὴ του. . . .

Οἱ γύρω στὸ Σωκράτη νομίζουσι ὅτι ἀστειεύεται! Τοῦς ἔρχεται πολὺ δύσκολο νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἡ ζωὴ τους ἦταν ἀναποδογυρισμένη καὶ ἔκαναν ἀντίθετα ἀπ' ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνουν! Ὁ Σωκράτης ἀτάραχος προβάλλει σὰν πρόχωμα τὴ φιλοσοφία. Αὐτὴ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ τῆς σταθερότητα τοῦ ὑπαγορεύει κιαυτὸς ὑπακούει. Ἡ φιλοσοφία ἐδῶ βέβαια δὲν ἔχει τὴ σημασία ποὺ εἶχε πρὶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ στοὺς πρὶν ἀπ' τὸ Γοργία διαλόγους· δὲ σημαίνει δηλ. τάση γιὰ ἀνώτερη μορφοποίησιν, ἀλλὰ τὴ λογικὰ θεμελιωμένη τέχνη, τὴν ἐπιστήμη, ἀντίθεση μὲ τὴν ἐμπειρία.

Οἱ θεωρίαι τοῦ Σωκράτη γιὰ τὴν ἀδικία καὶ τιμωρία εἶναι συνδεδεμένες μὲ πόνο, καὶ ἔρχονται ἀντίθεση μὲ τὴ θεωρίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου τῶν σοφιστῶν ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἀτομικὴ εὐδαιμονία. Ὁ Καλλικλῆς λοιπὸν σὰν ἀντιπρόσωπος αὐτῆς τῆς τάσεως μπαίνει στὴ μέση καὶ ὅλος πεποίθησιν διατυπώνει τὴν πολυθρύλητη ἀντίθεση νόμου καὶ φύσεως: ὅτι ὄρισαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ δίκιο καὶ ἀδικο εἶναι ἀντίθετο στὴ φύσιν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Σωκράτη «τὸ ἀδικεῖν κάκιον τοῦ ἀδικεῖσθαι» ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ λογικὸ δὲν εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ φύση, γιατί μόνο σὲ δοῦλο ταιριάζει νὰ δικιέται καὶ νὰ βρίσκεται χωρὶς ἀντίδραση κι' ὄχι σὲλεύθερο ἄνθρωπο! Οἱ πολλοὶ κι' ἀδύνατοι σοφίστηκαν τέτιες θεωρίες γιὰ τὸ δίκαιο γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰ συμφέροντά τους ἀπὸ τοὺς λίγους δυνατούς, γιατί αὐτοὶ ἦταν ἱκανοὶ νὰ χουν περισσότερ' ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Γιαυτὸ ὤρισαν γιὰ ἀδικοὺς τὴν πλεονεξία, ἐνῶ στὴ φύση ἐπικρατεῖ ἡ ἀρχή: ὁ δυνατώτερος νὰ ναι κύριος τοῦ πιὸ ἀδύνατου καὶ νὰ χη περισσότερ' ἀπ' αὐτόν. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἰσχύει γιὰ τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ δικαιολογεῖ τίς ἐκστρατείες τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα καὶ Σκυθία. Εἶναι ἐλόγελα ἀφύσικος ὁ τρόπος τῆς ἀνατροφῆς τῶν νέων. Διαλέγουν ἀπὸ τρυφερὴ ἡλικία τὰ πιὸ πολὺ προικισμέν' ἀπὸ τὴ φύση παιδιὰ, τὰ κατασπλαθῶνουν σὰ μικρὰ λιοντάρια μὲ διάφορες γητιές καὶ ξόρκια καὶ προσπαθοῦν νὰ χωρέσουν στὸ μυαλό τους, ὅτι ἡ ἰσότητα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶναι τὸ πιὸ ὠραῖο ἰδανικό! "Αν ὁμοῦς ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ἔχη τὸ κουράγιο νὰ σπάσῃ τὰ δεσμὰ καὶ νὰ βάλῃ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του ἔλ' αὐτὰ τὰ ξόρκια καὶ τοὺς παραφύση νόμους, τότε γίνεται κύριος ὁ δοῦλος καὶ λάμπει σ' ὅλη του τὴ μεγαλοπρέπεια τὸ φυσικὸ δίκιο. Αὐτὴ εἶν' ἡ ἀλήθεια, μὰ ὁ Σωκράτης δὲν ἔχει εἶδησῃ ἀπ' αὐτὰ, γιατί ὡς τὰ γεράματά του ἔχει νὰ κάνῃ μὲ τὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία βέβαια εἶναι ὠραῖο πράμα μὰ πρέπει νὰ καταπιάνεται κανεὶς μόνο ὅσο εἶναι νέος γιὰ νὰ μορφωθῇ. "Όταν ὁμοῦς ἓνας ἄνθρωπος προχωρημένος πιά στὴν ἡλικία ἀσχολεῖται μαζί της, φαίνεται στὰ μάτια τοῦ ἄλλου πῶς φελίζει σὰ μωρὸ καὶ τότε ἀξίζει νὰ τοῦ τίς βρέξῃ κανεὶς! Γιατί ἓνας τέτιος ἄνθρωπος, κι' ἂν ἔχη ἀκόμ' ἀπὸ τὴ φύση προδιάθεση νὰ γίνῃ κάτι, θὰ τὴ χάσῃ καὶ δὲ θὰ εἶναι ἱκανὸς γιὰ τίποτ' ἀξιόλογο: δὲ θὰ ξέρῃ τοὺς νόμους, δὲ θὰ νιώθῃ νὰ μιλήσῃ σὲ μιὰ συγκέντρωση, θάνα: μακριὰ ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες ἡδονές κι' ἐπιθυμίες, ἂν πάρῃ μέρος στὴν πολιτικὴ θὰ γίνῃ γελοῖος καὶ τὸ σπουδαιότερο θάνα: ἀνίκανος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτὸ τοῦ στὸ δικαστήριο καὶ θὰ πεθάνῃ ἂν ὁ κατήγορός του εἶναι μοχθηρὸς καὶ ζητήσῃ τὸ θάνατό του. Τί λογῆς λοιπὸν ἐπιστήμη εἶν' αὐτὴ ποὺ θέλει μὲ τόσο ζῆλο νὰ ἐπιβάλλῃ, ἀφοῦ ἄνθρωπο μὲ λαμπρὴ φυσικὴ προδιάθεση τὸν κάνει νὰ ζῆ χωρὶς καμμιά τιμὴ στὴν κοινωνία;

Ἡ Σωκράτης τοῦ ἀνταποδίδει πρῶτα τὰ κοπλιμέντα μὲ μιὰ εἰρωνία τσουχτερὴ (στὸ Γοργία εἶχε φερθῇ σχεδὸν μὲ σεβασμὸ) κι' ὕστερα ὑποβάλλει σὲ λογικὸ ἔλεγχο τίς ἐννοιες κρείτων, βελτίων καὶ ἰσχυρότερος, ποὺ ὁ Καλλικλῆς νόμιζε ὅτι εἶναι ἓνα πράμα. Τὸν ἀναγκάζει νὰ παραδεχτῇ ὅτι βελτίων καὶ κρείτων εἶναι ὁ φρόνιμος καὶ ἀνδρεῖος πολιτικός: ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ ἀρχῃ καὶ νὰ χη περισσότερ' ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Λέγει, ὅτι τὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἠθικοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ σωφροσύνη: κείνος ποὺ θὰ χη τὸν ὑψηλὸ προσορισμὸ νὰ κυβερνᾷ τοὺς ἄλλους, πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐπιβάλλεται πρῶτα στὸ δικό του ἐσωτερικὸ κόσμο, νὰ βάζῃ χαλινάρι στὶς ἡδονές κι' ἐπιθυμίες του. Ἡ σωφροσύνη, ποὺ ἀντιλαμβάνεται τὴν εὐδαιμονία μόνο σὰν πλήρωση τῶν ἀϊσθήσεων,

χαρακτηρίζει γιὰ ἡλιθιότητα τὴ σωφροσύνη καὶ ἐκθέτει τὸ δικό του τρόπο ζωῆς. Καὶ διατυπώνει ἐπιγραμματικὰ τὴν ἠθικὴ ἀρχή του: τρυφή καὶ ἀκολασία κι' ἐλευθερία εἰς ἐπικουρίαν ἔγη, τοῦτ' ἐστὶν ἀρετὴ τε καὶ εὐδαιμονία. Τὰ δὲ ἄλλα ταῦτ' ἄρα τὰ καλλωπίσματα, τὰ παρὰ φύσιν συνθήματα ἀνθρώπων, φλυαρία καὶ οὐδενὸς ἄξια (492 C).

Ἡ ἀντίληψή του ἀπορρέει ἄμεσα ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ φυσικοῦ δικαίου, καὶ τὴ διακρίνει μιὰ τάση ὡμὰ ὑλιστικῆ. Εἶναι ἡ θεωρία τοῦ εὐδαιμονισμοῦ στὴν πιὸ κατώτερη μορφή της.

Σύμφωνα μὲ τὴ φύση εἶναι σωστὸ ὁ ἄνθρωπος νὰ φένη νὰ μεγαλύνουν οἱ ἐπιθυμίες του ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο, καὶ νὰ χεῖ τὰ προσόντα ποὺ χρειάζονται κάθε φορὰ γιὰ ἱκανοποίησή τους! Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀνίκανοι νὰ τὸ κάνουν οἱ πολλοί, ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὴν ἀδυναμία τους θεσπίζουν νόμους ποὺ καταδικάζουν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἐπαινοῦν τὸ ἀντίθετο ὑποδουλώνοντας ἔτσι τις ἐξαιρετικὲς φύσεις στὸ νόμο καὶ τὸ λογικόν. Γιατί, τί ἄλλο κάνει αὐτὴ ἡ περίφημη σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη παρὰ διαφθείρει τοὺς ἀνθρώπους ἀφοῦ τοὺς κάνει ἀνίκανους νὰ ὠφεληθοῦν τοὺς φίλους καὶ νὰ βλάψουν τοὺς ἐχθροὺς ὅταν μάλιστα ἔχουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία;

Ὁ Σωκράτης χτυπᾷ ἀλύπητα τὴ θεωρία τοῦ Καλλικλῆ μὲ τις τόσο ὀλέθριες ἠθικὲς συνέπειες. Πρῶτα μὲ δύο εἰκόνες ποὺ δείχνουν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πυθαγόρα, δίνει χειροπιαστὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς βιοθεωρίας ποὺ προτείνει.

Κάποιος σοφὸς λέει πὼς εἴμαστε πεθαμένοι, κι' ὅτι τὸ σῶμα μας εἶναι ὁ τάφος τῆς ψυχῆς μας. Τὸ μέρος τῆς ψυχῆς ὅπου ἐδρεύουν οἱ ἐπιθυμίες λέει πὼς εἶναι τὸ πιὸ ἄστατο καὶ τὸ παρομοιάζει μὲ πιθάρι. Τῶν ἀκόλαστων ἀνθρώπων τὸ ἐπιθυμητικὸ τὸ παρομοιάζει μὲ τρύπιο πιθάρι, ἐπειδὴ ἔλο ζητοῦν καὶ ποτὲ δὲ χορταίνουν. Λοιπὸν, στὸν Ἄδη, ὅλ' οἱ ἀκόλαστοι κουβαλοῦν, λέει, στὸ τρύπιο αὐτὸ πιθάρι νερὸ μ' ἓνα τρύπιο κόσκινο! Τὸ τρύπιο κόσκινο, εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν ἀνόητων, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τίποτα ἐπειδὴ δὲν ἔχει σταθερότητα κι' εἶναι γεμάτη λησμονιά. . . . Ἡ ἐντύπωση δυναμώνει μὲ τὴ δεύτερη εἰκόνα. Δυὸ ἄνθρωποι ἔχουν πολλὰ πιθάρια γεμάτα μὲ πιεσὰ σπάνια καὶ δυσκολοαπόκτητα. Τοῦ ἑνὸς τὰ πιθάρια εἶναι γερὰ κι' ἅμα τὰ γεμίσῃ μιὰ φορὰ δὲν ἀνησυχεῖ πιά γι' αὐτά. Τοῦ ἄλλου ὅμως τὰ πιθάρια εἶναι σαθρὰ καὶ τρύπια κι' εἶναι ἀναγκασμένος μέρα νύχτα νὰ χύνη ἀπὸ πάνω, ἀλλιῶτικα ὑποφέρει φοβερά.

Πόσο εὐγλωττα παρουσιάζουν οἱ δυὸ εἰκόνες τις δυὸ ἀντίθετες ἠθικὲς τάσεις! Γιὰ τὴ μιὰ ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἐσωτερικὴ αὐτάρκεια, (κατάπαυση) κατάπαυση κάθε ἐπιθυμίας· γιὰ τὴν ἄλλη τάση εὐδαιμονία σημαίνει ἐσωτερικὴ ἀνεπάρκεια, ἀκατάπαυστη ἐπιθυμία καὶ πλήρωση τῶν αἰσθησέων.

Ἡ κριτικὴ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ γίνεται ὕστερα καὶ διαλεκτικὰ καὶ τελειώνει μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἡδονῆς καὶ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπως τὸν εἶδαμε πιὸ πάνω.

Ἐκ τῆς Γοργίας βγαίνει τὸ παρακάτω σπουδαῖο συμπέρασμα: Πρέπει νὰ ὑποτάξουμε τὴν ἡδονὴν καὶ κάθε συναίσθημα, κάθε ἐνστικτο καὶ κάθε ὁρμήν, γενικῶς τὴν ἀδούλευτη φύσιν ποὺ ἔχουμε μέσα μας στὴν τάξιν, στὴν ἁρμονίαν καὶ στὸ μέτρο, γιὰ νὰ ξεπηδήσῃ ἕνας κόσμος ἀνώτερος, γεμάτος ὁμορφίαν καὶ δικαιοσύνην.

Εὐχάρη Σαρκοπούλου

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ :

Νατοργ, «Ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία τοῦ Πλάτωνος».

Θεοδωραζοπούλου, α) «Ἠθικὸς στοχασμὸς καὶ ἀρχαῖος εὐδαιμονισμὸς», β) Σημειώσεις ἠθικῆς τοῦ 1933—34.

Πλάτωνος, «Πρωταγόρας», «Λάκης», «Χαρμίδης», «Μένων», «Πολιτεία».

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Rivista Internazionale di Filosofia Del Diritto.

Διευθυνομένη ὑπὸ Giorgio Del Vecchio
καθηγ. ἐν τῷ Β. Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης.

Ἔτος XVI. Τεύχος IV - V (Ἰούλιος—Ὀκτώβριος 1936)

Περιεχόμενα. — α) Ἄρθρα.

Arrigo Solmi, La giustizia nello stato fascista.

Kotaro Tanaka, Il diritto e la tecnica.

Lotars Sules, Il problema autonomia - eteronomia nel diritto.

Norberto Bobbio, Istituzione e diritto sociale.

β) Σημειώσεις καὶ συζητήσεις.

Felice Battaglia, Stato, politica e diritto secondo Carl Schmidt.

Francesco Acquilanti, Difesa della filosofia del diritto.

Adriano de Cupis, Nazionalismo e humanesimo nella coscienza italiana.

Νεκρολογία, Βιβλιογραφία κτλ.